

Hur ska man tolka kalevalametrisk poesi?

Med anledning av *Kalevalas* 175-årsjubileum är temat för Kalevalaseuras årsbok 2010 den kalevalametriska poesin.¹ Tanken har varit att låta skribenterna fokusera på en text, genre, sångare eller ett tema, särdrag hos runosångskulturen, traditionens beständighet eller ögonblickets improvisation. Därmed skulle forskningsprocessen också synliggöras: vad händer när en metodologisk eller teoretisk idé möter det konkreta materialet? Hur skapas en dikt- eller performansanalys, hur motiveras och presenteras den? Hur gestaltar sig dialogen mellan gårdagens och dagens forskare? Hur har den kalevalametriska poesins betydelser förändrats, både för sångarna och för forskarna? I vilken mån författarna sedan ger en verklig inblick i själva forsk-

ningsprocessen varierar; oftast håller sig texterna på en abstrakt nivå, där hantverket bakom inte riktigt syns.

Artiklarna i boken är indelade i fyra tematiska avsnitt, beroende på om det är texten, en viss forskningsproblematik, traditionsbäraren eller *Kalevalas* roll i litteratur och konst som är huvudsaken. Eftersom bidragen är många, koncentrerar jag mig på ett urval, som diskuteras närmare. Jag har då prioriterat artiklar som är folkloristiska, och som har ett intressant metodologiskt eller teoretiskt grepp, eller som säger något nytt om ett ganska genomtröskat material.

Satu Apo jämför i sin artikel Ontrei Malinens och Elias Lönnrots framställningar av ”Samos rov” ur en narratologisk synvinkel. Mest slående i Malinens muntliga variant är avsaknaden av en redogörelse för Sampos öde på slutet: man får aldrig veta vad som hände med Sampo, det tycks ha varit ointressant. När Lönnrot hade Malinens och tre andra sångares sånger om Sampo som grundmaterial till

¹ *Kalevalamittaisen runon tulkintoja*. Red. Seppo Knuuttila, Ulla Piela & Lotte Tarkka 2010. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 410 s.

sin egen dikt, lade han till episoder, utvidgade beskrivningar av händelseförloppet och använde sig av upprepningar för att göra dikten längre. Han utökade också de övernaturliga elementen i berättelsen, d.v.s. mytologiserade den. Beträffande runosångens slut, står det klart att sången fyllde olika funktioner hos Malinen och Lönnrot. Malinens slutar med en sista tvekamp mellan Väinämöinen och Louhi, under vilken Väinämöinen försöker skydda den säd han trollat bort från Pohjola till sitt eget land mot Louhis förstörelse. Sången sjöngs vid vår- och höstsådden, och skulle trygga en god skörd. Hos Lönnrot slås Sampo som känt i spillror, och Väinämöinen ber en bön över dessa för att istället trygga fosterlandets fortbestånd, även om detta också inbegriper ett lyckosamt jordbruk. Det narratologiska greppet ger sålunda en infallsvinkel både på Lönnrots sätt att arbeta och på de betydelseförskjutningar hans ändringar och tillägg ger upphov till. På så sätt kommer Apo runt den eviga frågan om vad Sampo var för något, Sampos gåta, för att istället säga något om en mycket mer intressant gåta, den om Sampo-sångernas funktioner och betydelser.

Frogs bidrag behandlar ett såväl anrikt som bortglömt forskningsproblem, nämligen multiformer i kalevalametrisk poesi. Här följs i princip Lauri och Anneli Honkos definition av termen, som uttryck av varierande längd som upprepas, och som utgör grunden för berättandet, i motsats till termens upphovsman Albert B. Lord, som använde den som ersättning för ”variant”. Utgångspunkten är en lingvistisk analys av hur multiformerna är uppbyggda, hur de verbala elementen länkas samman med innehållet, och på vilket sätt multiformerna kan varieras. Skribenten urskiljer flera olika typer av multiformer. Den första är resultatet av den kalevalametriska poesins tendens att bevara multiformerna tämligen oförändrade, nämligen kristalliserade uttryck, som ofta förekommer som längre serier. Dessa används i specifika sammanhang, vilket ger dem starka associationer till vissa sånger. Ett exempel är följande multiform, som genast gav associationer till Lemminkäinen sång: ”Savu soarella palavi/tuli niemen tutkamessa/pieni ois sovan savuksi/suuri paimosen paloksi” (återgiven utan diakritiska tecken). Den andra rör sig mer på det kognitiva planet, och utgörs av skemabaserade multiformer. Upphovet till dessa ligger i de kognitiva mallarna för hur man kombinerar olika betydelsebärande element kring en gemensam tematisk kärna. Den tredje består av friare sammansatta multiformer. I allmänhet står den inbördes ordningen mellan olika element i en multiform relativt fast, men i denna typ, som Frog kallar konstellationer, kan ordningen variera betydligt. Elementen traderas sannolikt som självständiga enheter, som sedan kombineras på grundval av innehåll och ordval. Analysen är mycket teknisk, och ger kanske just därför en djupare inblick i hur multiformerna, som är så grundläggande för den kalevalametriska poesin, fungerar. Den får fram också mycket småskalig variation, som kan vara betydelsebärande.

Liisa Kaski är den författare som har tagit redaktörernas idé om synliggörandet av forskningsprocessen mest till sitt hjärta. Hon ger en exemplarisk beskrivning av tolkningsprocessen kring barnvisan ”Kettu itki poikiansa”. Kaski inleder med de frågor om poesins natur som ursprungligen fick henne att intressera sig för först litteraturvetenskap, och sedan folkloristik: vad är poesi? Hur talar dikten, vem talar i den, varför och vem talar den till? Hon kände igen visan från sin egen barndom, och kom att tänka på den i samband med 90-talets diskussioner om ”rävflickor”. Därtill ville hon undersöka de kulturella fenomen som uppstod i mötet mellan folkro och kristendom, och den folkliga poesin såsom muntligt förmedlad genom rösten och som det skriftlösa samhällets minne. Slutligen ville hon uppmärksamma spåren av människors egna erfarenheter av mötet mellan skriftlös kultur och skriftkultur, som i Finland sammanföll med stora sociala omvälvningar.

Analysen börjar med en redogörelse för visans struktur, som Kaski delar in i en västlig och östlig version. Det är en modern variant på den historisk-geografiska metodens redaktionsanalys, som kompletteras med en utredning av visans hänvisningar till annan diktning (d.v.s. en intertextuell analys); här framkom kopplingar till ballader, epik och lyrik. Kaski anknuter också till John Miles Foleys teorier kring traditionell referentialitet och det för den muntligt traderade poesin typiska associativa tänkandet, som länkar elementen i en dikt till ett större ramverk av betydelser. Skribenten drar slutsatsen att dessa länkar till andra texter och genrer bidrar till att finjustera visans emotionella tilltal.

Visan som en avlagring av människors erfarenheter av samhällsomvälvning närmar sig författaren via ett studium av den medeltida pälshandeln (i visan finner rävhonan sina valpar runt halsen på en ofta kyrklig dignitär). Tanken var att studera historien utifrån visan och inte tvärtom. Efter som pälshandeln ju var en del i den process som gjorde Finland till ett kristet land och till en del av det svenska riket, betraktar Kaski visan som ett uttryck för människors intuitiva insikt om detta förhållande. Den formulerar denna insikt i en lättmemorerad form som ger den större beständighet, och sålunda möjliggör dess funktion som minnesbärande. För denna visa har levt kvar längre än många andra, då den har tillhört barntraditionen. På ett symboliskt plan genljuder visan även av den sorg varje mor känner som har förlorat sitt barn våldsamt och för tidigt. I denna del av undersökningen har Walter Ongs teorier spelat en stor roll för tolkningen.

Det intressanta med Kaskis bidrag är att hon kombinerar ”gamla” och ”nya” metoder och teorier på ett så elegant sätt, och att hon beskriver sitt tillvägagångssätt så lätt och ledigt. Läsaren får ta del av hennes tankar i varje steg, utan att det känns krystat, som det ju ibland gör. Sökandet efter visans rötter i den medeltida människans erfarenhet påminner lite om Inger Lövkronas grepp i ”The Pregnant

Frog and the Farmer's Wife", där hon spårar ett sägenmotiv tillbaka till medeltida förlossningspraxis, men eftersom Kaski inte hänvisar till Lövkröns artikel, antar jag att hon inte har inspirerats av den. Resultatet är i alla fall en komplex analys av en till synes vardaglig visa, som visar sig rymma många lager av betydelse.

Tiina Seppä presenterar en intressant läsning av Anni Lehtons gråtkväden, lyriska sånger och ordspråk som ett uttryck för hennes egna erfarenheter och känslor. Hon undersöker också hur de anknyter till insamlarens, Samuli Paulaharjus, erfarenheter, och hur de är ett resultat av de tankar Lehtonen och Paulaharju väckt hos varandra. Hon beskriver den bild hon bygger upp som ett slags samtal med det förflutna, och som en möjlig bild av hur deras interaktion gestaltade sig. Som verktyg använder hon sig av en kontextuell läsning, som inbegriper de konkreta förhållandena i intervjusituationen, och av en dialogisk läsning, som kretsar kring Lehtons och Paulaharjus samtal och dessas förhållande till omvärlden.

Det finns ett antal teman som återkommer i materialet, och som hade en resonansbotten i såväl Lehtons som Paulaharjus livserfarenhet. Ett är vistelse i ett främmande land, långt hemifrån. Lehtonen, som var änka, lämnade barnen ensamma hemma när hon om vintrarna förvärvsarbetade på annan ort, eventuellt ibland som hemhjälp hos familjen Paulaharju. Paulaharju, som var en av sin tids flitigaste insamlare, var borta hemifrån på fältarbete under långa perioder, också under fruns sista sjukdomstid innan hon gick bort. Båda hade förmodligen skuldskänslor över detta. Ett annat tema är andra människors prat. Lehtonen blev föremål för skvaller dels för att hon sjöng runosånger, som betraktades som syndiga i hennes gammaltroende hemby, dels för att hon kanske inte levde som en änka borde. Hon kände sig undanskuffad, vilket Paulaharju också

gjorde, särskilt i förhållande till den akademiska miljön. Många förringade hans arbete, och denna känsla av annorlundahet och marginalitet sammanband dem. Seppä argumenterar för att dessa gemensamma erfarenheter har format urvalet av det material som nu står att läsa i SKS' arkiv.

Seppä lyckas väl med konststycket att integrera vår kännedom om sångerskans och insamlarens livserfarenheter med tolkningen av materialet utan att reducera det till en simplistisk biografisk läsning. Hemligheten ligger kanske i den konsekventa fokuseringen på insamlingsituationen som en konkret dialog mellan två människor och deras livsvärldar. Det är en väldigt spännande analys som känns trovärdig och nyanserad, även om mycket är hypotetiskt. Just därför hade jag gärna sett att skribenten lagt en lite större tyngdvikt vid hur hon kommit fram till sina tolkningar, eftersom det hade stärkt hennes argumentation ytterligare.

I denna recension har jag främst fokuserat på den textuella aspekten av kalevalametrisk poesi. Många bidrag i *Kalevalamittaisen runon tulkintoja* rör naturligt nog runosången som ett musikaliskt uttryck, och dessa anser jag mig inte riktigt kompetent att bedöma i samma utsträckning. Med boken följer också en skiva med ett urval av sagoberättaren och runosångerskan Santra Remsujevas (1914–2010) sånger; hon presenteras av Markku Nieminen, som gjort inspelningarna med henne. Vissa artiklar i boken är "normala" forskningsartiklar, medan andra är mer personligt hållna. Anneli Asplunds beskrivning av hur några sångglada anställda på SKS' arkiv, däribland hon själv, försökte lära sig sjunga runosång för att ge ut en skiva i utbildningssyfte, är till exempel rolig att läsa.

Camilla Asplund Ingemark